

پیشتان جهان اسلام در تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم تا سال ۲۰۱۴ بر اساس داده‌های پایگاه بین‌المللی اسکوپوس

morovatum@yahoo.com

مرضیه مروتی / عضو هیئت علمی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه زابل

پذیرش: ۹۵/۲/۲۵

دریافت: ۹۴/۱۱/۷

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تولیدات علمی کشورهای جهان اسلام در حوزه قرآن کریم انجام گرفته است. روش پژوهش پیمایشی با رویکرد علم‌سنجی است. جامعه پژوهش را تولیدات علمی ۵۷ کشور اسلامی در زمینه قرآن کریم تشکیل می‌دهد که تا سال ۲۰۱۴ منتشر و در پایگاه بین‌المللی اسکوپوس نمایه شده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که از میان هفت کشور مالزی، ایران، عربستان سعودی، پاکستان، اردن، ترکیه و مصر، کشورهای مالزی و جمهوری اسلامی ایران بیشترین میزان تولیدات علمی را در این حوزه به خود اختصاص داده و بالاترین میزان رشد را نیز داشته‌اند. دانشگاه ملی مالزی و دانشگاه آزاد اسلامی، مراکز علمی پیشتانند. پژوهشگرانی از کشور ایالات متحده بیشترین همکاری را با کشورهای پیشتان جهان اسلام در تولیدات علمی مرتبط با قرآن کریم داشته‌اند. رایانه، پزشکی و علوم اجتماعی حیطه‌های موضوعی مورد علاقه پژوهشگران کشورهای پیشتان است.

کلیدواژه‌ها: کشورهای جهان اسلام، تولیدات علمی، قرآن کریم، علم‌سنجی.

مقدمه

امروزه شاخص‌های تولید علم در کنار دیگر شاخص‌های توسعه به منظور اندازه‌گیری و ارزیابی توسعه کشورها به کار گرفته می‌شود (نظرزاده زارع و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۲۳). اساس کار علم‌سنجی بر بررسی متغیرهای اساسی شامل پدیدآورندگان، انتشارات علمی، ارجاعات و استنادات می‌باشد. علم‌سنجی بر آن است تا با استفاده از بررسی این متغیرها با ترکیبی مناسب از شاخص‌های مبتنی بر این متغیرها، خصایص علم و پژوهش علمی را نمایان سازد (براون و همکاران، ۱۳۷۴، ص ۷۰-۸۰). در حال حاضر پایگاه‌های اطلاعاتی متعددی زیربنای تحقیقاتی هستند که با روش‌های علم‌سنجی میزان حضور علمی کشورها را در سطح جهان می‌سنجند (اوزون، ۲۰۰۲؛ جلالی‌نیا و همکاران، ۲۰۱۵؛ پیکری و همکاران، ۲۰۱۵؛ پالاری و لویسون، ۲۰۱۵). پایگاه بین‌المللی اسکوپوس (Scopus) یکی از بزرگ‌ترین پایگاه‌های استنادی اینترنتی با کیفیت بالا متعلق به مؤسسه و ناشر الزویر (Elsevier) و ابزار تحلیل و نمودارسازی تحقیق می‌باشد. پوشش وسیع و پیوند مستقیم به متن کامل مقالات، این پایگاه را به یکی از ابزارهای سریع و جامع برای جست‌وجو تبدیل کرده است (حیاتی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۶۲). مطالعات علم‌سنجی با بررسی پژوهش‌های انجام‌شده به وسیله کشورها، مؤسسات و پژوهشگران در ابعاد گوناگون علمی و با دیدگاه‌های متفاوت در کشف زوایای مختلف تولید علم همچون حوزه‌های علمی، همکاری‌های علمی، اثرگذاری علمی، روند رشد علمی، موضوعات بااهمیت و یا مورد علاقه نقش مهمی داشته و توانسته است با تشخیص نقاط ضعف، کاستی‌ها و کم‌توجهی‌ها در زمینه‌های گوناگون علمی، به عنوان ابزار مناسبی در سیاست‌گذاری‌های

توسعه علمی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گیرد. بدیهی است تصمیم‌سازی‌ها و سیاست‌گذاری‌های صحیح هنگامی صورت خواهد گرفت که شناخت درستی از وضعیت تولید علم و عملکرد علمی در جمهوری اسلامی ایران و جایگاه آن در جهان به دست آید. از سوی دیگر، انعکاس پژوهش‌های صورت‌گرفته در موضوعات مختلف در عرصه بین‌الملل، زمینه‌آشنایی جامعه جهانی با دستاوردهای علمی این موضوعات و فرصت‌ها و چالش‌های موجود را فراهم می‌نماید و بدین طریق، در توسعه حوزه‌های موضوعی نیز مؤثر واقع می‌شود. یکی از راهبردهای ملی توسعه علمی که در نقشه جامع علمی جمهوری اسلامی ایران نیز مورد تأکید قرار گرفته است، تقویت نگاه دینی به مقوله علم و ضرورت علم‌آموزی و نیز گسترش و ترویج آموزه‌های قرآن کریم در تربیت علمی می‌باشد (نقشه جامع علمی جمهوری اسلامی ایران، فصل چهارم، راهبردها و اقدامات ملی توسعه علم و فناوری کشور) و مطالعات قرآن و حدیث به‌عنوان اولویت اول توسعه علمی در علوم انسانی و معارف اسلامی ذکر شده است (همان، فصل سوم، اولویت‌های علم و فناوری کشور). علی‌رغم رشد روزافزون تولیدات علمی قرآن کریم به‌ویژه در کشورهای اسلامی، سنجش پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه در مطالعات علم‌سنجانه مهجور مانده و کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این در حالی است که درک بهتر فرایند اساسی تحقیقات علمی به‌عنوان نوعی فعالیت اجتماعی و تحلیل کمی تولید، توزیع و استفاده از جنبه‌های علمی از طریق روش‌های علم‌سنجی ممکن و میسر است (عصاره، ۱۳۷۶، به نقل از: منصوری و عصاره، ۱۳۸۹، ص ۱۴۸).

میزان تولید علم جهان در این زمینه طی سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۱۱، در مجموع ۲۹۲ مدرک است که در این میان، سهم ایران از تولیدات علمی جهان تنها ۱۵ مدرک است. ایالات متحده و انگلستان رتبه‌های اول و دوم را به خود اختصاص داده‌اند و دانشگاه میشیگان پرتولیدترین موسسه در این حوزه بوده است (خاصه و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۴۵-۱۶۶). نتایج پژوهش زارع و نوری در بررسی عملکرد پژوهشگران در نشر مقالات مرتبط با قرآن کریم در حوزه پزشکی تا سال ۲۰۱۱ در پایگاه اسکوپوس نشان می‌دهد که تعداد مقالات مربوط به تعالیم قرآن در حوزه پزشکی بسیار اندک است. بیشترین تعداد مقالات در این زمینه در مجله «Journal of Semitic Study» و «Medicine and Law» منتشر شده است. بیشترین تعداد مدارک به ترتیب مربوط به موضوعات پزشکی و داروسازی بوده است. همچنین استنادات صورت‌گرفته به مقالات ۱۸۰ مورد است که پراسنادترین مقاله «Bioethics for Clinicians: Islamic bioethics 21» با ۳۷ مورد استناد می‌باشد (زارع و نوری، ۱۳۹۱، ص ۱۲۷-۱۳۱).

در سال‌های اخیر، کشورهای جهان اسلام تلاش بسیار زیادی به منظور حضور فعال‌تر در عرصه علمی داشته‌اند و این امر سبب شده است که مطالعاتی در زمینه تولیدات علمی کشورهای اسلامی با رویکردهای مختلف به وسیله پژوهشگران کشورمان انجام گیرد. از جمله می‌توان به مطالعات نیرنیا و همکاران (۱۳۸۵)، نوروزی چاکلی و همکاران (۱۳۸۶)، حسن‌زاده (۱۳۸۶)، مهرداد و گزنی (۱۳۸۶)، گزنی و بینش (۱۳۸۶)، قساع و رحیمی (۱۳۸۸)، دیده‌گاه و بینش (۱۳۸۹)، منصور و عصاره (۱۳۸۹) و بهزادی و جوکار (۱۳۹۰) اشاره نمود. مرور ادبیات تحقیق حاکی از آن است که بررسی عملکرد علمی کشورهای جهان اسلام در زمینه قرآن کریم در پژوهشی

از این رو، با توجه به ضرورت بررسی تولیدات علمی کشورهای اسلامی در راستای تحقق و ارتقای هرچه بیشتر برنامه‌ریزی‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و اهداف توسعه جهانی قرآن کریم، پژوهش حاضر بر آن است تا ضمن مطالعه علم‌سنجانه تولیدات کشورهای جهان اسلام در زمینه قرآن کریم، به بررسی و مقایسه عملکرد علمی کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام در این حوزه بپردازد. اهداف فرعی این پژوهش در این زمینه عبارتند از:

- بررسی عملکرد کشورهای جهان اسلام در زمینه قرآن کریم از نظر شاخص تولید؛
- بررسی عملکرد کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام در زمینه قرآن کریم از نظر شاخص رشد؛
- بررسی همکاری‌های علمی بین‌المللی کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام در تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم؛
- بررسی مؤسسات برتر کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام در تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم؛
- بررسی عملکرد کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام در زمینه قرآن کریم از نظر شاخص استناد؛
- بررسی حیطه‌های موضوعی کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام در تولیدات علمی در زمینه قرآن کریم.

پیشینه پژوهش

در دو دهه اخیر، بررسی تولیدات علمی در ارتباط با حوزه‌های موضوعی، مؤسسات و نیز کشورها، موضوع پژوهش‌های مختلفی در داخل و خارج از کشور بوده است. با وجود این، جست‌وجو در خصوص مطالعات مربوط به علم‌سنجی در زمینه قرآن کریم با نتایج معدودی همراه است. در یکی از این پژوهش‌ها، خاصه و همکاران در مطالعه‌ای به بررسی و تحلیل پژوهش‌های قرآنی در عرصه بین‌الملل پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که

مدرک در حوزه قرآن کریم در سطح جهان منتشر شده است. از این تعداد، ۵۰۱ مدرک مربوط به کشورهای جهان اسلام است که حدود ۴۸/۴۱ درصد از کل انتشارات علمی نمایه شده در این حوزه را تشکیل می دهد. فراوانی تولیدات علمی قرآن کریم به وسیله کشورهای جهان اسلام در جدول (۱) نمایش داده شده است. چنان که در این جدول قابل مشاهده است، از مجموع ۵۷ کشور اسلامی، تعداد ۲۹ کشور دارای تولیدات علمی در حوزه قرآن کریم بوده اند. بیشتر کشورها از میان این ۲۹ کشور، دارای عملکرد ضعیفی در تولید انتشارات علمی این حوزه بوده اند؛ به گونه ای که ۲۲ کشور در سطح جهان اسلام کمتر از ۱۰ درصد از تولیدات علمی این حوزه را منتشر کرده اند. در مجموع بیش از ۸۷/۴۲ درصد از کل تولیدات علمی جهان اسلام در حوزه قرآن کریم، به هفت کشور مالزی، ایران، عربستان سعودی، پاکستان، اردن، ترکیه و مصر اختصاص یافته است. ایران با ۹۲ مدرک پس از مالزی (۱۸۳ مدرک) بالاترین میزان تولید را در بین سایر کشورها داراست. پس از آن عربستان سعودی با تولید ۶۲ مدرک در رتبه سوم قرار دارد (جدول ۱).

جدول ۱: توزیع فراوانی تولیدات علمی قرآن کریم در کشورهای جهان اسلام

کشور	فراوانی تولید
مالزی	۱۸۳
ایران	۹۲
عربستان	۶۲
پاکستان	۳۴
اردن	۲۳
ترکیه	۲۳
مصر	۲۱
۲۲ کشور دیگر	۶۳
جمع	۵۰۱

مورد توجه قرار نگرفته است. از این رو، در این پژوهش تلاش شده است تا ضمن مطالعه تولیدات کشورهای جهان اسلام در زمینه قرآن کریم، عملکرد علمی کشورهای پیشتاز جهان اسلام مورد بررسی قرار گیرد.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر پیمایشی با رویکرد علم سنجی است. جامعه پژوهش را تولیدات علمی ۵۷ کشور اسلامی در زمینه قرآن کریم تشکیل می دهد که تا سال ۲۰۱۴ منتشر و در پایگاه بین المللی اسکوپوس نمایه شده اند. با استفاده از راهبرد جست و جوی TITLE-ABS-KEY (Quran OR Koran) و محدود کردن جست و جو به سال ۲۰۱۴ پیشینه ها (در اکتبر ۲۰۱۵) بازیابی شد. در مجموع ۵۰۱ پیشینه مربوط به کشورهای جهان اسلام استخراج و جهت تجزیه و تحلیل در بانک اطلاعاتی در نرم افزار اکسل (Excel) ذخیره شد. کشورهایی که دست کم ۲۰ تولید علمی در حوزه قرآن کریم داشتند، به عنوان کشورهای پیشتاز در این زمینه در نظر گرفته شدند. تجزیه و تحلیل داده ها با استفاده از نرم افزار اکسل و SPSS نسخه ۲۱ صورت گرفت. به منظور تعیین نرخ خالص رشد تولیدات علمی قرآن کریم در کشورهای اسلامی فعال، آزمون رگرسیون نمایی مورد استفاده قرار گرفت. همچنین جهت دیداری سازی (Visualization) شبکه همکاری علمی کشورهای مورد مطالعه از نرم افزار پاژک (pajek) استفاده گردید.

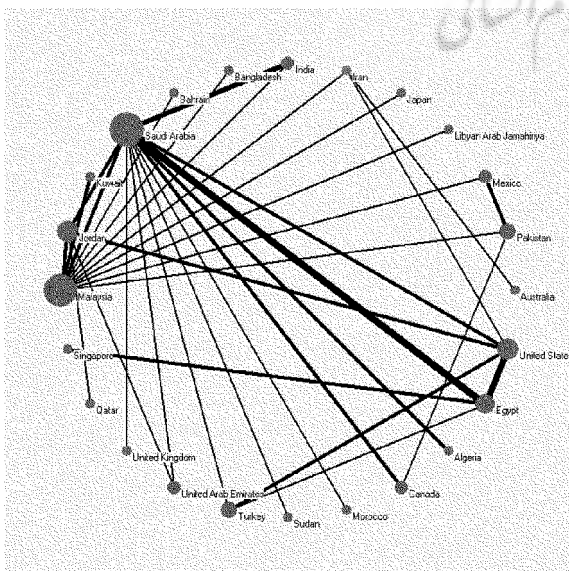
یافته های پژوهش

عملکرد کشورهای جهان اسلام در حوزه قرآن کریم

از نظر شاخص تولید

بررسی پایگاه اسکوپوس نشان می دهد که تعداد ۱۰۳۵

وحدت آنها محسوب می‌شود، ضرورت و اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. شبکه همکاری علمی پیش‌تازان جهان اسلام در تولیدات علمی قرآن کریم در سطح بین‌المللی در شکل (۱) دیداری‌سازی شده است. در این شبکه هریک از گره‌ها به یکی از کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام اختصاص یافته است. تعداد یال‌ها نشان‌دهنده تعداد همکاری آن کشور در سطح بین‌المللی و اندازه گره‌ها بیانگر تعداد تولیدات حاصل از همکاری‌های علمی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که کشورهای عربستان سعودی و مالزی به ترتیب با ۱۲ و ۱۱ کشور جهان همکاری علمی داشته‌اند. یافته‌ها بیانگر آن است که پژوهشگران کشورمان ۳ مقاله با همکاری پژوهشگرانی از ۳ کشور به رشته تحریر درآورده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که از میان کشورهای غیرمسلمان، پژوهشگرانی از کشور ایالات متحده بیش‌ترین همکاری را با کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام داشته است. همچنین کانادا، استرالیا، ژاپن، مکزیک و موروکو از دیگر کشورهای همکار با کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام در تولیدات علمی قرآن کریم می‌باشند.

شکل ۱: شبکه همکاری بین‌المللی کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام در تولیدات علمی قرآن

عملکرد کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام در حوزه قرآن کریم از نظر شاخص رشد

آهنگ رشد تولیدات علمی با استفاده از آزمون رگرسیون‌نمایی بررسی گردید. با توجه به ضریب تعیین (R^2) بالا و $P < .01$ ، رشد تولیدات کشورهای مالزی، ایران، عربستان سعودی، پاکستان و اردن طی دوره مورد بررسی از روندی معنادار برخوردار است. همان‌گونه که جدول (۲) نشان می‌دهد، مالزی با ۲۸/۲ درصد رشد، بالاترین نرخ رشد تولیدات علمی قرآن کریم را به خود اختصاص داده است. پس از آن ایران با اختلاف بسیار کمی با ۲۳/۲ درصد رشد، بیش‌ترین نرخ رشد را در میان کشورهای جهان اسلام داراست. با توجه به معادله رشد می‌توان با احتمال ۷۴/۸ درصد تولیدات علمی کشورمان را بر اساس سال پیش‌بینی کرد. علی‌رغم تعداد کمتر انتشارات علمی کشور اردن نسبت به کشورهای عربستان سعودی و پاکستان، نرخ رشد بیش‌تری (۱۸/۷ درصد) داشته است. نرخ رشد خاص تولیدات پاکستان و عربستان نیز به ترتیب ۱۳/۳ و ۱۰/۵ درصد برآورد گردیده است. میزان رشد تولیدات ترکیه و مصر در سطح $P < .01$ معنادار نبوده و با توجه به ضریب تعیین پایین

قدرت پیش‌بینی چندانی نیز ندارد.

جدول ۲. تحلیل رگرسیون و الگوی ریاضی رشد تولیدات علمی کشورهای جهان اسلام در زمینه قرآن کریم

کشور	ضریب تعیین (R^2)	معیار داری (P)	ضریب همبستگی (R)	مقدار t	خطای معیار (Se)	معادله رشد
مالزی	۰/۸۵۸	۰/۰۰۰	۰/۸۲۶	۶/۹۵۱	۰/۶۱۵	$Y = E - 1.19e^{-0.0002X}$
ایران	۰/۷۶۸	۰/۰۰۳	۰/۸۱۵	۶/۵۶۱	۰/۷۲۲	$Y = E - 1.02e^{-0.0002X}$
عربستان سعودی	۰/۵۶۲	۰/۰۰۲	۰/۷۷۰	۳/۹۸۸	۰/۷۳۱	$Y = E - 1.1e^{-0.0001X}$
پاکستان	۰/۳۷۹	۰/۰۷۷	۰/۶۱۶	۲/۰۹۹	۰/۷۷۷	$Y = E - 1.17e^{-0.0001X}$
اردن	۰/۴۷۶	۰/۰۴۰	۰/۶۸۸	۲/۵۱۱	۰/۵۷۸	$Y = E - 1.11e^{-0.0001X}$
ترکیه	۰/۳۳۸	۰/۳۳۵	۰/۳۷۲	۱/۰۶۰	۰/۶۲۹	$Y = E - 1.11e^{-0.0001X}$
مصر	۰/۳۳۷	۰/۰۱۷	۰/۵۷۲	۱/۵۸۶	۰/۶۵۵	$Y = E - 1.05e^{-0.0001X}$

همکاری‌های علمی کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام

در تولیدات علمی حوزه قرآن کریم

همکاری‌های علمی نقش مهمی در بهره‌وری علمی و توسعه دانش کشورها دارد. این امر بخصوص در ارتباط با قرآن کریم در میان کشورهای اسلامی که قرآن عامل

جدول ۴. فراوانی استناد تولیدات علمی کشورهای پیشتاز جهان اسلام در حوزه قرآن کریم

کشور	تعداد کل استنادها	میانگین استناد	کشور	تعداد کل استنادها	میانگین استناد
عربستان سعودی	۲۱۴	۳۴۵	پاکستان	۵۳	۱/۵۶
مالزی	۱۵۶	۲۰۵	اردن	۲۲	۰/۹۶
ایران	۱۰۶	۱/۱۵	ترکیه	۳۰	۱/۳۰
مصر	۹۱	۴/۳۳			

حیطه‌های موضوعی کشورهای پیشتاز جهان

اسلام در تولیدات علمی حوزه قرآن کریم

بررسی حیطه‌های موضوعی مدارک تولیدشده در پایگاه بیانگر آن است که بیشترین تولیدات علمی کشورهای مالزی، عربستان سعودی و پاکستان مربوط به علم رایانه و بیشترین تولیدات علمی سه کشور اردن، ترکیه و مصر مربوط به موضوع علوم اجتماعی است. بر اساس یافته‌های جدول (۵)، پزشکی بخش عمده‌ای از حیطه موضوعی مورد علاقه پژوهشگران کشورمان در ارتباط با تولیدات علمی قرآن کریم می‌باشد. جایگاه ویژه قرآن کریم در اعتقاد ما مسلمانان به‌عنوان مهم‌ترین منبع هدایت و کامل‌ترین برنامه زندگی از یک سو و پیچیدگی‌های انسان و مسائل بشر موجب شده است که اکثر پژوهشگران و محققان در مطالعات قرآن کریم بیشتر به میان‌رشته‌های تمایل داشته باشند. رشد روزافزون روی آوری قرآن پژوهان به این شکل از مطالعات در دوران معاصر را می‌توان شاهدی بر این ادعا دانست. مواردی همچون اعجاز قرآن، تطبیق قرآن بر علوم، استفاده از روش‌های تجربی و تاریخی و... در فهم قرآن، هرمنوتیک، نظریه پردازی به وسیله مفاهیم قرآنی و حل مسائل انسانی به وسیله قرآن و دیگر علوم می‌شود (درزی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۷۴).

جدول ۵. حیطه موضوعی کشورهای پیشتاز جهان اسلام در تولیدات علمی قرآن کریم

کشور	موضوع	تعداد تولیدات	کشور	موضوع	تعداد تولیدات
مالزی	Computer Science	۷۶	اردن	Social Sciences	۱۴
ایران	Medicine	۳۷	ترکیه	Social Sciences	۱۳
عربستان سعودی	Computer Science	۲۲	مصر	Social Sciences	۸
پاکستان	Computer Science	۱۶			

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هرچند نتایج مطالعه حاکی از سهم متوسط پژوهشگران مسلمان در تولید علم جهانی قرآن کریم می‌باشد، اما

مؤسسات برتر کشورهای پیشتاز جهان اسلام در

تولیدات علمی حوزه قرآن کریم

مؤسسات کشورهای پیشتاز جهان اسلام در تولیدات علمی قرآن کریم مورد بررسی قرار گرفتند. دانشگاه ملی مالزی (UKM) با اختلاف قابل توجهی، با تولید ۶۱ مدرک بالاترین میزان مدرک را در میان مؤسسات برتر تولید کرده است. این دانشگاه از مهم‌ترین و قدیمی‌ترین دانشگاه‌های دولتی در کشور مالزی به حساب می‌آید. دانشگاه آزاد اسلامی با تولید ۱۹ مدرک پرتولیدترین مؤسسه جمهوری اسلامی ایران در حوزه قرآن کریم است. مقایسه اعداد جدول بیانگر برتری این دانشگاه نسبت به هریک از مؤسسات برتر سایر کشورهای پیشتاز جهان اسلام در تولیدات علمی قرآن کریم است (جدول ۳).

جدول ۳. مؤسسات برتر کشورهای پیشتاز جهان اسلام در تولیدات علمی قرآن کریم

کشور	مؤسسه	تعداد تولیدات
مالزی	Universiti Kebangsaan Malaysia	۶۱
ایران	Islamic Azad University	۱۹
عربستان سعودی	King Saud University	۱۴
پاکستان	Federal Urdu University of Aris	۱۰
اردن	The University of Jordan	۷
ترکیه	Kahrananmaras Sutcu Imam Universitesi	۲
مصر	The British University in Egypt	۶

عملکرد کشورهای پیشتاز جهان اسلام در حوزه

قرآن کریم از نظر شاخص استناد

بررسی میانگین استنادی تولیدات علمی کشورهای پیشتاز جهان اسلام نشان می‌دهد که کشور مالزی علی‌رغم برخورداری از میزان بالاتر تولیدات علمی نسبت به دیگر کشورها، استناد کمتری دریافت کرده است، به گونه‌ای که میانگین استنادی مقالات ایران (۱/۱۵) بیشتر از آن کشور (۰/۸۵) بوده است. بیشترین میانگین استنادی مربوط به تولیدات علمی کشورهای مصر و عربستان سعودی می‌باشد. تولیدات علمی کشور اردن در حوزه مورد بررسی کمتر از سایر کشورها مورد توجه و استناد پژوهشگران قرار گرفته است (جدول ۴).

همکاری علمی مؤثرتر را به دنبال دارد؛ چنان‌که برگزاری مسابقات بین‌المللی قرآن کریم با حضور قاریان، مفسران، اندیشمندان و متخصصان قرآن کریم فرصتی مناسب برای گفت‌وگوی کشورهای اسلامی پدید آورده و در تعامل بیشتر آنها مؤثر است. بررسی استنادهای مقالات کشورهای پیش‌تاز جهان اسلام بیانگر آن است که مقالات کشورهای عربستان سعودی، مالزی و ایران بیشترین استناد را دریافت کرده‌اند. از آنجا که پرداختن به موضوعات بااهمیت و اثرگذار می‌تواند در افزایش میزان استنادها مؤثر باشد، مطالعات بیشتر محققان و آگاهی از موضوعات مهم بیش از پیش ضرورت می‌یابد. با توجه به اینکه روزآمد شدن دانش پژوهشگران در کشف موضوعات حایز اهمیت بر میزان تأثیرگذاری مقالات مؤثر است، همکاری پژوهشگران کشورهای به‌ویژه کشورهای اسلامی در تولیدات علمی نیز بر غنای تولیدات علمی خواهد افزود. همچنین معرفی دستاوردهای علمی جدید از طرق مختلف کارگاه‌ها، سمینارها، استفاده از رسانه‌های جمعی و ابزارهای مجازی کمک شایانی به این امر خواهد نمود. بررسی حیطه‌های موضوعی نشان داد که محققان کشورهای پیش‌تاز اغلب به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در این زمینه پرداخته‌اند. با توجه به نتایج پژوهش، لازم است اقدامات اساسی برای ایجاد و تقویت برنامه‌های توسعه علمی به وسیله سیاست‌گذاران و متولیان انجام شود. مشارکت و تعامل حوزه و دانشگاه در جهت تعیین برنامه‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت به منظور تحقق اهداف چشم‌انداز و نقشه جامع علمی می‌بایست در اولویت قرار گیرد. توسعه جامعه جهانی با فرهنگ اصیل اسلامی، در سایه ارتقای علمی و آگاهی جامعه از آموزه‌های قرآن کریم و سیره اهل بیت علیهم‌السلام تحقق خواهد یافت. بدین منظور، انعکاس دستاوردهای علمی، پژوهشی، تبلیغی و ترویجی جهان اسلام در راستای جهانی‌سازی

تولیدات پنج کشور مالزی، ایران، عربستان سعودی، پاکستان و اردن از روند رشد صعودی برخوردار بوده‌اند. علی‌رغم جایگاه ویژه قرآن کریم در میان مسلمانان، ۲۸ کشور اسلامی تولید علمی در این زمینه نداشته و سایر کشورها نیز عملکرد ضعیفی داشته‌اند. با توجه به یافته‌ها، هرچند کشور مالزی به عنوان رقیب اصلی ایران در میان کشورهای جهان اسلام دارای بیشترین میزان تولید بوده است، تولید علم در جمهوری اسلامی ایران پس از مالزی بالاترین میزان تولید را در بین سایر کشورها به خود اختصاص داده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که تنها در چهار سال اخیر یعنی فاصله سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۴، ۸۰ مقاله به وسیله پژوهشگران جمهوری اسلامی ایران در عرصه بین‌الملل تولید شده است. به نظر می‌رسد که توجه جامعه علمی کشور به رهنمودهای مقام معظم رهبری و راهبردها و اقدامات موردنظر در نقشه جامع علمی کشور و نیز سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در میزان رشد در سال‌های اخیر تأثیرگذار بوده است. با این حال، تولید علم در ایران هنوز در تحقق اهداف موردنظر نیاز به تلاش بیشتر محققان و پژوهشگران دارد. بررسی همکاری علمی کشورهای اسلامی نشان می‌دهد همکاری در تولید علم مقالات این حوزه مطلوب نیست. عواملی همچون افزایش اشتراک مجلات، به‌کارگیری پایگاه‌های نمایه‌کننده نشریات بین‌المللی، دعوت از صاحب‌نظران، عالمان و پژوهشگران مطرح قرآن کریم در سطح بین‌المللی در برنامه‌ها، نشست‌ها و کنفرانس‌های داخل کشور و نیز حضور بیش از پیش محققان ایران در برنامه‌ها و همایش‌های خارج از کشور و بهره‌گیری از فرصت‌های مطالعاتی در مؤسسات پیش‌تاز و مطرح دنیا، در افزایش همکاری‌ها به‌ویژه همکاری‌های بین‌المللی تأثیر قابل ملاحظه‌ای خواهد داشت. بدیهی است که وجوه مشترک کشورهای اسلامی، امکان توسعه

- فرهنگ قرآن کریم یک ضرورت به شمار می‌رود. توسعه و تقویت مراکز پژوهشی، انجمن‌های علمی و نهادها و تشکل‌های تحقیقاتی در حوزه قرآن پژوهی در سطح ملی و بین‌المللی می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. انتشار نشریات علمی در سطح بین‌المللی از جمله اقدامات ضروری در این زمینه می‌باشد که همت مضاعف متخصصان و استادان حوزه و دانشگاه را می‌طلبد. همچنین در این زمینه لازم است روزآمدسازی، ترویج و توسعه دانش قرآنی از طریق کتاب، مطبوعات و سایر رسانه‌های جمعی بیش از پیش دنبال گردد. ایجاد و گسترش انجمن‌های علمی در افزایش تعامل پژوهشگران و بالطبع تولید آثار علمی مؤثر است. از آنجاکه رسانه‌های اجتماعی محبوبیت زیادی در میان افراد جامعه به‌ویژه جامعه اطلاعاتی پیدا کرده است، می‌تواند با مدیریت صحیح به‌عنوان ابزار روزآمدی در نشر آموزه‌ها و دانش قرآن کریم به کار گرفته شود.
- منابع** .....
 براون، تیمور و همکاران، ۱۳۷۴، «شاخص‌های علم‌سنجی، ارزیابی تطبیقی فعالیت‌های انتشاراتی و تأثیرگذاری ارجاعات ۳۲ کشور»، ترجمه محمد اسماعیل ریاحی، **رهیافت**، ش ۸، ص ۸۰-۷۰.
 بهزادی، زهرا و عبدالرسول جوکار، ۱۳۹۰، «نگاشت تولیدات علمی حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی کشورهای جهان اسلام در پایگاه web of science در سال‌های ۱۹۹۴-۲۰۰۴»، **مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات**، ش ۸۷، ص ۱۴۲-۱۵۵.
 حسن‌زاده، محمد، ۱۳۸۶، «بررسی راه‌های ارتقای مشارکت مؤثر ایران در دانش جهانی»، **رهیافت**، ش ۴۱، ص ۵۱-۵۶.
 حیاتی، زهیر و همکاران، ۱۳۹۱، **دستنامه پایگاه‌های اطلاعاتی**، تهران، کتابدار.
 خاصه، علی‌اکبر و همکاران، ۱۳۹۱، بررسی تحلیل پژوهش‌های قرآنی در عرصه بین‌المللی ISI، **قرآن و علم**، ش ۱۰، ص ۱۴۵-۱۶۶.
 درزی، قاسم و همکاران، ۱۳۹۲، «گونه‌شناسی مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی»، **مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی**، ش ۲۰، ص ۷۳-۱۰۲.
 دیده‌گاه، فرشته و مزگان بینش، ۱۳۸۹، «پیشگامان علمی جهان اسلام در حوزه علوم و فناوری نانو»، **پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات**، ش ۶۴، ص ۳۹۳-۴۰۹.
 زارع فراشبندی، فیروزه و رسول نوری، ۱۳۹۱، «بررسی عملکرد پژوهشگران مسلمان در نشر مقالات مرتبط با قرآن کریم در حوزه پزشکی در پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس»، **قرآن و طب**، ش ۴، ص ۱۲۷-۱۳۱.
 قانع، محمدرضا و فروغ رحیمی، ۱۳۸۸، «تولید علم کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در حوزه علوم اجتماعی (۲۰۰۶-۲۰۰۸)»، **رهیافت**، ش ۴۵، ص ۱۵-۲۴.
 گزنی، علی و مزگان بینش، ۱۳۸۶، «بررسی جایگاه علمی جمهوری اسلامی ایران در بین کشورهای اسلامی»، **رهیافت**، ش ۴۱، ص ۴۱-۵۰.
 منصور، علی و فریده عصاره، ۱۳۸۹، «کشورهای پیشرو علمی جهان اسلام در پایگاه وب او ساینس»، **مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات**، ش ۸۱، ص ۱۴۶-۱۶۹.
 مهرداد، جعفر و علی گزنی، ۱۳۸۶، «قدرت‌های علمی جهان اسلام»، **کتاب**، ش ۷۱، ص ۱۲۵-۱۴۰.
 نظرزاده زارع و همکاران، ۱۳۹۳، «مقایسه تولیدات علمی ایران با کشورهای رقیب خاورمیانه در حوزه تعلیم و تربیت»، **علم‌سنجی کاسپین**، ش ۲، ص ۲۲-۳۱.
 نقشه جامع علمی کشور، در: www.msrt.ir
 نوروزی چاکلی، عبدالرضا و همکاران، ۱۳۸۶، «ارزیابی تطبیقی تولید علم ایران، ترکیه و مصر در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶»، **رهیافت**، ش ۴۰، ص ۶۵-۷۵.
 نیرنیا، اکرم و همکاران، ۱۳۸۵، «وضعیت پژوهش علمی ایران در مقایسه با سایر کشورهای جهان اسلام»، **رهیافت**، ش ۳۸، ص ۲۲-۳۰.
 Djalalinia, Sh. et.al, 2015, "Obesity Researches Over the Past 24 years: A Scientometrics Study in Middle East Countries", *Int J Prev Med*, 6,38.
 Pallari, E. & G. Lewison, 2015, "The Research Publications of Members of European National Noncommunicable Disease Health advisory Committees", *Journal of Scientometric Research*, 4(3), p. 125-134.
 Peykari, N. & et. al, 2015, "Diabetes Research in Middle East Countries; a Scientometrics Study from 1990 to 2012", *J Res Med Sci*, 20(3), p. 253-262.
 Uzun, A., 2002, "Library and Information Science Research Indevolving Countries and Eastern European Countries: a Brief Bibliometric Perspective", *International Information and library Review*, 34 (1), p. 21-33.